

ЄВРОПЕЙСЬКІ ОРІЄНТИРИ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ: НОВІ ВИМІРИ У ВОЄННИЙ ЧАС

Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції

ЄВРОПЕЙСЬКІ ОРІЄНТИРИ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ: НОВІ ВИМІРИ У ВОЄННИЙ ЧАС

МАТЕРІАЛИ
Міжнародної науково-практичної конференції

Одеса, 16 травня 2025 року

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Одеська юридична академія»

ЄВРОПЕЙСЬКІ ОРІЄНТИРИ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ: НОВІ ВИМІРИ У ВОЄННИЙ ЧАС

МАТЕРІАЛИ
Міжнародної науково-практичної конференції

Одеса, 16 травня 2025 року

Том 1

Одеса
2025

УДК 005.332.2(4):316.42(477)“364”“20”(062.552)
Є 24

*Рекомендовано до друку вченою радою
Національного університету «Одеська юридична академія»
(протокол № 8 від 16.05.2025 р.)*

За загальною редакцією **С. В. Ківалова**

Є 24 **Європейські орієнтири розвитку України: нові виміри у воєнний час** : у 2 т. : матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. (Одеса, 16 травня 2025 р.) / за заг. ред. С. В. Ківалова. – Одеса : Фенікс, 2025. – Т. 1. – 772 с.
ISBN 978-617-8430-61-0

Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Європейські орієнтири України: нові виміри у воєнний час» містять результати наукових досліджень і практичних напрацювань вчених, фахівців і військовослужбовців, здійснені в умовах повномасштабної війни. У збірнику представлено як теоретичні, так і емпіричні дослідження у галузях філософії, загальної теорії держави і права, історії права, сучасних соціально-політичних процесів, соціології та психології.

Особливу увагу приділено аналізу загроз національній безпеці в конституційному, міжнародному та європейському правовому контекстах, а також питанням трудового, соціального, земельного, аграрного та екологічного права. Окремі розділи присвячено функціонуванню економіки та підприємництва в умовах євроінтеграції.

У збірнику також розглянуто проблематику цифрової трансформації, захисту інформації та кібербезпеки в умовах воєнного часу, методику викладання іноземних мов, перекладознавство, лінгвістику і журналістику. Висвітлено наукові здобутки в адміністративному, фінансовому, морському та митному праві, реформуванні судової системи, діяльності прокуратури, правоохоронних органів та адвокатури. Окремо проаналізовано питання кримінального права, кримінального процесу, кримінології, криміналістики, судової експертизи, медико-психологічного забезпечення правосуддя, а також аспекти цивільного, сімейного, господарського права, інтелектуальної власності та патентного судочинства. Розглянуто також актуальні питання діяльності бібліотек у закладах вищої освіти та фізичної підготовки здобувачів вищої освіти.

Збірник адресовано науковцям, викладачам, здобувачам вищої освіти, а також практикам у галузях права, економіки, соціології, політології, психології, філології, журналістики та кібербезпеки.

УДК 005.332.2(4):316.42(477)“364”“20”(062.552)

Відповідальний за випуск **М. Р. Аракелян**

ISBN 978-617-8430-61-0

© НУ «Одеська юридична академія, 2025
© Автори статей, 2025

<i>Губніцька Валентина Віталіївна</i> ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕМОКРАТИЧНОГО ВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ ...	126
<i>Грунь Олександр В'ячеславович</i> ПРИНЦИПИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЮРИДИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ВІРТУАЛЬНІЙ РЕАЛЬНОСТІ	128
<i>Дараган Євген Олександрович</i> ВИДИ КОДИФІКАЦІЙНИХ АКТІВ	131
<i>Лисак Станіслав-Юрій Юрійович</i> ПЕРІОДИЗАЦІЯ РОЗВИТКУ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ	134
<i>Лисенко Ангеліна Володимирівна</i> НАНОТЕХНОЛОГІЯ ЯК ОБ'ЄКТ ПРАВА ВИСОКИХ ТЕХНОЛОГІЙ	137
<i>Odarii Viktor Vitaliiiovych</i> GRAUNDS OF ENFORCEMENT ACTIVITIES	140
<i>Шенцева Ольга Петрівна</i> ДІАЛОГ ТА ЗІТКНЕННЯ ЦИВІЛІЗАЦІЙ В ІНДУСЬКОМУ ПРАВІ	143

СЕКЦІЯ 3. ІСТОРИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

<i>Аніщук Ніна Володимирівна</i> ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРАЦІ ЖІНОК НА ВАЖКИХ РОБОТАХ В УКРАЇНІ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ	146
<i>Горяга Оксана Вікторівна</i> ЩОДО ПИТАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ КОПНИХ СУДІВ ЯК ФОРМИ НЕДЕРЖАВНИХ СУДІВ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ ВЕЛИКОГО КНЯЗІВСТВА ЛИТОВСЬКОГО.	149
<i>Єфремова Наталя Володимирівна</i> ДИТИНА В ДЖЕРЕЛАХ ПРАВА ВЕЛИКОГО КНЯЗІВСТВА ЛИТОВСЬКОГО	151
<i>Корнієнко Ірина Валеріївна</i> ВПЛИВ ВІЗАНТІЇ НА ФОРМУВАННЯ ЦЕРКОВНОГО ПРАВА КИЇВСЬКОЇ РУСІ	155
<i>Любичанківський Ольгерд-Ілля Ілліч</i> СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК АВСТРІЙСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ГЕНДЕРНУ ІДЕНТИЧНІСТЬ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ	158
<i>Саранчук Олександра Валеріївна</i> ПОРЯДОК ФОРМУВАННЯ ВОЛОСНИХ СУДІВ ПІВДНЯ УКРАЇНИ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ	160
<i>Artur Lis</i> KSIĘGA ELBŁĄSKA JAKO ŹRÓDŁO POZNANIA ŚREDNIOWIECZNYCH ZWYCZAJÓW KARNYCH NA ZIEMIACH POLSKICH.	164
<i>Marzena Dyjakowska</i> PROCES MICHAŁA PIEKARSKIEGO PRZED SĄDEM SEJMOWYM W 1620 R.	167

СЕКЦІЯ 4. КОНСТИТУЦІЙНИЙ ВИМІР НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

<i>Терлецький Дмитро Сергійович</i> ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ АКТАМИ, ЩО ВИЗНАНІ НЕКОНСТИТУЦІЙНИМИ	172
<i>Афанасєва Мар'яна Володимирівна</i> ПОВОЄННІ ВИБОРИ: ГОЛОСУВАННЯ УКРАЇНСЬКИХ ВИБОРЦІВ ЗА КОРДОНОМ	175
<i>Mishina Natalia</i> LA RÉINTÉGRATION DES ENFANTS DÉPORTÉS LORS DES CONFLITS ARMÉS: UN NOUVEAU CHAMP D'ACTION POUR LES AUTORITÉS LOCALES ET RÉGIONALES.	178
<i>Бальцій Юрій Юрійович</i> МІСЦЕ ЗАГАЛЬНИХ ЗБОРІВ ЖИТЕЛІВ (ГРОМАДЯН ЗА МІСЦЕМ ПРОЖИВАННЯ) В СИСТЕМІ БЕЗПОСЕРЕДНЬОЇ МІСЦЕВОЇ (ЛОКАЛЬНОЇ) ДЕМОКРАТІЇ УКРАЇНИ	181

звернення до централізованого законодавчого регулювання. Австрійське законодавство є доволі розвинутим й регулює не лише питання пов'язані зі зміною статі та її визнанням у трансгендерів, але й інтерсексуалів та небінарних осіб.

Список використаних джерел:

1. Bundesgesetz: Personenstandsgesetz – PStG (NR: GP XV RV 656 AB 1331 S. 142. BR: AB 2636 S.431.) 09.02.1983. URL:https://rdb.manz.at/document/ris.c.BGBL_OS_19830209_0_0060++
2. Transsexuelle; Personenstandrechtliche Stellung, Bundesministerium für Inneres, Zahl: 10.582/24-IV-4-83, vom 18juli 1983. URL: <https://www.transx.at/Lib/Law/BMI1983.pdf>
3. Personenstandsrechtliche Stellung Transsexueller; “Transsexuellen Erlass” Bundesministerium Für Inneres, Zahl: 36.250/66-IV/4/96 vom 27.11.19. URL: <https://www.transx.at/Dokumente/Erlass96.pdf>
4. Verfassungsgerichtshof № 4/06 – 7 vom 8. Juni 2006. URL: https://www.vfgh.gv.at/downloads/VfGH_V_4-06_-_transsexuellen-erlass.pdf
5. Verwaltungsgerichtshof, Rechtssatz № 2010/17/0042 vom 29.11.2010. URL: https://www.ris.bka.gv.at/JudikaturEntscheidung.wxe?Abfrage=Vwgh&Dokumentnummer=JWR_2010170042_20101129X02
6. Erlass BMI 12.1.2007, VA 1300/0013-III/2/2007 betr. Transsexualität – Vorgangsweise nach Durchführung einer geschlechtsanpassenden Operation. URL: https://www.transx.at/Dokumente/TS-Erlass_BMI_2007.pdf
7. Verwaltungsgerichtshof № 1973/08 – 13 vom 3.12.2009. URL: https://www.transx.at/Dokumente/VfGH_Geburtenbuch_2009.pdf
8. Verfassungsgerichtshof №G 77/2018 – 9 vom 15.06.2018. URL: https://www.vfgh.gv.at/downloads/VfGH_Entscheidung_G_77-2018_unbestimmtes_Geschlecht_anonym.pdf

Ключові слова: Німеччина, гендер, право.

Keywords: Germany, gender, law.

Саранчук Олександра Валеріївна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри історії держави і права*

ПОРЯДОК ФОРМУВАННЯ ВОЛОСНИХ СУДІВ ПІВДНЯ УКРАЇНИ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIX – НА ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ

Упродовж другої половини XIX – початку XX століття в Російській імперії, до складу якої входили землі Південної України, спостерігався активний процес реформування судової системи. В межах цих трансформацій особливе місце

належало формуванню й функціонуванню волосних судів – установ, що розглядали справи між селянами, базуючись як на писаному, так і на звичаєвому праві. Утворення волосних судів стало результатом імплементації Селянської реформи 1861 року, коли імперський уряд поставив собі за мету реорганізувати кріпосницькі інституції в умовах формального звільнення селянства. У цьому контексті саме волосні суди були покликані заповнити юридичний вакуум і забезпечити оперативне, доступне та звичне для селян судочинство.

На початковому етапі своєї діяльності, зокрема за умов дії «Загального положення про селян, які вийшли з кріпосної залежності» від 19 лютого 1861 року, волосні суди створювалися через безпосередній вибір громадою відповідальних осіб.

Вибори волосних суддів повинні були у відповідності до п.93 Загального положення відбуватися волосним (або сільським, якщо волость складалася з одного села) сходом [1, с. 37]. Селяни на волосних сходах повинні були обрати зі свого складу від чотирьох до дванадцяти осіб, які повинні були виконувати свої функції по черзі, протягом встановленого терміну. Кількість обраних суддів та термін виконання ними своїх посадових обов'язків повинна була визначатися самою громадою з врахуванням наступних вимог встановлених державою: кількість осіб, що повинні були брати участь у засіданнях суду не повинна була бути меншою трьох, а загальний строк виконання суддею своїх функцій не повинен був перевищувати один рік. Принцип черговості виконання обов'язків дозволяв уникнути надмірного навантаження на одного суддю, забезпечуючи колективний характер судочинства.

Вибори волосних суддів повинні були здійснюватися представниками сільської громади, через інститут волосних сходів. До його складу входили, як сільські та волосні посадові особи (сільські старости, писарі, збірники податків тощо), так і представники від сільських громад, які обирались по одному від кожних десяти дворів. Від виборів усувалися значна кількість представників сільської громади, оскільки відносно селян продовжували діяти як офіційні, встановлені державою цензи, так і неофіційні – які формувалися на рівні громади. Такими цензами могли виступати в першу чергу майновий, статевий, а також, що особливо важливо було для південноукраїнських губерній національно-релігійний. Фактично, таким чином, була закладена модель непрямих виборів волосних суддів, адже фактично вибір здійснювався не всіма представниками сільської громади, що мали право голосу, а лише тими кого сільська громада допустила до участі у сході і в подальшому обрала на посаду сільського чи волосного старости, або делегувала до складу волосного сходу.

Кандидати у волосні судді також проходили відповідний відбір, що визнавався як нормами тогочасного дореволюційного законодавства, так і встановлювався звичаями та традиціями місцевого населення.

Джерельні матеріали свідчать, що до кандидатів на посаду волосного судді селяни висували вимогу досягнення певного віку. Слід зазначити, що у багатьох

випадках віковий ценз у 25 років зафіксований в ст. 112 Загального положення розглядався українськими хліборобами як занадто низький, тож на практиці волосними суддями ставали особи набагато старшого віку – 35-45 років. Пізніше держава також визнала за необхідне підвищити віковий ценз і в ході проведення судово-адміністративної реформи 1889 року закріпила положення, яке передбачало, що на посаду волосного судді могла обиратись особа яка досягла 35 років [2, с.236].

Беззаперечною, на наш погляд, виглядає теза про те, що ефективність діяльності волосних, як і будь-яких інших, судів залежала від рівня підготовки, грамотності осіб, що входили до їх складу. Однак, законодавець не передбачив у вимогах до волосних суддів наявність певного рівня освіти. Відсутність вимоги до грамотності пояснювалася низьким освітнім рівнем серед селян, як неодноразово підкреслювалося дослідниками. Водночас, слід зауважити, що на території Південної України, особливо у поселеннях колишніх колоністів, була достатньо сильна розвинута система початкової освіти [3, с. 24]. Завдяки цьому відсоток грамотного населення був вищим, ніж у інших регіонах. Зокрема, у повітах Катеринославської губернії він коливався між 26,21% та 12,85%, а в середовищі дорослих чоловіків старших 35 років, звідки в основному і набиралися волосні судді, міг перевищувати показник 40-50%. Враховуючи, що для правильного ведення справи судді потрібно було мати базові навички роботи з офіційними інструкціями та документами, вміти кваліфікувати вчинені правопорушення та обирати відповідне покарання, використовуючи при цьому норми державного та звичаєвого права, – обирати на посаду волосного судді безграмотну особу, було вкрай небезпечно. Як наслідок, селяни і намагалися віддавати перевагу більш освіченим односельчанам, хоча звісно траплялися і випадки, коли через брак кандидатів і були вимушені були обирати серед напівграмотних а, почасти і неграмотних осіб.

Майновий ценз широко поширений при виборах на інші посади, в тому числі і в судовій системі, для волосних судів також не був закріплений. Царський уряд чудово розумів, що складні економічні умови життя селянства не дозволять створити більш-менш серйозний кадровий резерв для зміни суддів, в разі встановлення вимоги відповідності кандидата за критерієм обсягів земельних наділів чи грошових коштів. На практиці ж, майновий стан кандидата міг враховуватися при виборах на посаду, що було пов'язано з особливістю фінансування діяльності волосних судів, а також загальним ставленням громади до заможного селянина.

Щодо особливостей фінансування, то держава покладала завдання утримання осіб, що виконували судові функції на плечі самих селян. Останні не просто могли визначати розмір платні волосним суддям, а й отримували право взагалі відмовитись від фінансування їх діяльності. Оскільки, особливо на перших порах, сільське населення не мало потрібних фінансових резервів для утримання органів самоврядування, у тому числі волосного суду, то розміри заробітної

плати волосних суддів були мінімальні, а інколи взагалі замінювалися на певні пільги (звільнення від податей, додатковий наділ землі тощо). В середньому заробітна плата волосного судді становила до 50 карбованців, що було явно недостатньо, оскільки вимагало від селянина приділяти значну кількість часу роботи в суді, тим самим ставлячи під удар власне господарство [4, с. 13]. Натомість, заможне селянство, маючи найману робочу силу, та здатне не зважати на низький рівень оплати, розглядалося в очах населення як пріоритетний кандидат. Також свою роль відіграло загалом шанобливе ставлення селянства до успішних домогосподарів, їх високий авторитет у громаді, а також впевненість селянства, що заможна людина може бути менш схильна до нечесної, корисливої поведінки.

Чітко прослідковується у формуванні волосних суддів і статевий ценз, також загалом характерний для більшості посад того часу. Документи волосної юстиції свідчать, що волосними суддями ставали лише представники чоловічої статі, хоча в окремих випадках і зафіксована участь жінок у волосних сходах, на яких обиралися судді. Проте це було рідше виключенням, аніж загальним правилом, оскільки і відповідно до норм імперського, і норм звичаєвого права, саме чоловіки володіли земельними наділами та домогосподарствами і представляли свою родину на сходах, а отже надіялися правом обирати і бути обраним волосним суддею.

На Півдні України специфіка формування волосних судів визначалася поліетнічністю, різноманітністю релігійних традицій і високим рівнем локальної автономії громад. Зокрема, до складу судів потрапляли представники різних національностей, головне – щоб вони користувалися довірою громади та володіли знанням місцевих звичаїв. Саме застосування звичаєвого права дозволяло суддям легітимізувати свої рішення в очах селян, які часто не довіряли державному правосуддю. Волосні суди нерідко виконували функцію примирення, а не каральну, зосереджуючись на відновленні злагоди в селі.

Реформа 1889 року істотно змінює принципи формування волосного суду. Нова законодавча база передбачає не лише зміну структури, але й суттєві зміни у процедурі обрання. Волосний суд відтепер складався з чотирьох суддів, одного з яких (голову суду) затверджував земський начальник. Кандидатів до суду обирали сільські громади, по одному від кожного села. Загальна кількість кандидатів не могла бути меншою за вісім, з яких земський начальник відбирав чотирьох основних суддів на трирічний термін, решту – залишав у резерві.

У підсумку можна констатувати, що процес формування волосних судів на Півдні України був багаторівневим та суперечливим. Наявність офіційних та негласних цензів усували від участі у виборах значну частину українського селянства. Водночас, окремі цензи не носили дискримінаційного характеру і були спрямовані на відбір більш якісних кандидатур, здатних належним чином виконувати нові, досить складні для селянина обов'язки. Участь населення у виборах суддів формували основи правової культури в українських селах – культури, яка поєднувала традиційні уявлення про справедливість з новими юридичними практиками.

Список використаних джерел:

1. Касян А. І. Волосні сходи Правобережної України в пореформенний період. *Український селянин*. 2018. Вип. 19. С. 36–40.
2. Рум'янцев О. В. Удосконалення волосного суду за Законом «Про земських дільничних начальників» від 12 липня 1889 р. *Проблеми законності*. 2011. Вип. 117. С. 230–239.
3. Бобильова С. Система освіти в німецьких та менонітських колоніях Півдня України: становлення й розвиток (XIX – початок XX ст.). *Етнічна історія народів Європи*. 2004. Вип. 16. С. 22–28.
4. Волошкевич Г. А. Нормативно-правове регулювання та практика оплати праці посадових осіб органів селянського самоврядування в українських губерніях другої половини XIX – початку XX ст. *Актуальні проблеми юридичної науки та практики в XXI столітті* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Рівне, 18–19 берез. 2021 р.). Рівне : «Гельветика», 2021. С. 12–15.

Ключові слова: селянська реформа 1816 р., місцевий суд, волосний суд, селянське самоврядування, звичаєве право, офіційне право.

Keywords: emancipation reform of 1861, local court, the volost court, peasant self-government, common law, official right.

Artur Lis

*Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II
Wydział Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji
Dr., Adiunkt Katedry Historii Ustroju i Prawa*

KSIĘGA ELBLĄSKA JAKO ŹRÓDŁO POZNANIA ŚREDNIOWIECZNYCH ZWYCZAJÓW KARNYCH NA ZIEMIACH POLSKICH

Księga Elbląska, znana również jako Najstarszy Zwód Prawa Polskiego, jest jednym z najważniejszych świadectw prawa zwyczajowego średniowiecznej Polski. Spisana została w języku staroniemieckim między 1253 a 1295 rokiem. Dokument ten zawiera regulacje prawne dotyczące ludności polskiej zamieszkującej tereny pod panowaniem Zakonu Krzyżackiego. Starsza od statutów Kazimierza Wielkiego, Księga Elbląska znajduje się w gronie najstarszych źródeł prawa pisanego na ziemiach polskich [5, s.52-57]. Celem niniejszego artykułu jest szczegółowa analiza tego spisu jako źródła norm prawa karnego, ich funkcji społecznych oraz praktycznego zastosowania. Opracowanie opiera się na krytycznej edycji Józefa i Jacka Matuszewskich z 1995 roku oraz na aktualnych badaniach z zakresu historii prawa [7, s. 180-197; 1, s.161-169].

Księga Elbląska stanowi część większego zbioru rękopiśmiennego znanego jako Codex Neumannianus, który poza prawem polskim zawiera również prawo lubeckie, prawo Prusów oraz słownik niemiecko-pruski. Rękopis ten został odnaleziony przez